

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII. V Ljubljani v saboto 23. septembra 1854.

List 76.

Ali ajda — ali turšica?

Dobrovoljna besedica našim kmetovavcem.

Znano je kmetovavcem vsih dežel, kjer ajdo sejejo, kako veliko škodo nam je letos naredila slana, ki je prizanesla le polju na gorah in višjih krajih, po ravnem in dolinah pa je večino popalila. Čeravno je prevelika suša že popred ajdo zadrževala, da ni moglo zernje prav pleniti (tudi čbele so letos slabe, in star pregovor je: „kadar niso čbele dobre, tudi ajda ni“), vendar bi bili veseli še nad tem pridelkom, ako bi nam ga ne bil 10., 11. in 12. dan t. m. večidel vzel. Milo je gledati sedaj take polja, kjer je požar nesrečne slane vès trud in up kmetovavca v enem hipu pokončal.

Al — z milovanjem samim ni nič opravljeno, tudi z nejevoljo ne, in s preklinjanjem ne. Kar je, je. Umen kmetovavec mora le misliti: kako nek bi se dala enaka škoda drugo leto odverniti?

Al morebiti z zgodnjo setvijo? Ta ne more biti, ker se ajda seje na sternašče družega žita. In tudi naj zgodnejša bi ne bila letos ušla slani, ki je padla že dva dni po malem šmarnu. — Al morebiti z dimom, če bi bili zakurili prav po polji pred solnčnim izhodom, da bi bil dim obvaroval uimo? To — se mi zdi — je lože rečeno kakor storjeno. In kdo je v saboto mislil, da bo v nedeljo slana!

Pa bo kdo morebiti rekel: „nesreča slane se primeri eno leto, potem pa deset let ne“. Al — taka govorica ni resnica. Vsako leto trepetamo pred slano, in Boga hvalimo, če je ni. So nekteri kraji bolj obvarovani kakor drugi, in to je tudi res, da tako zlo krog in krog ni že dolgo slana segla, kakor letos. Al z menoj vred vsak gospodar vé, da ni nevarnišega sadú, kakor je ajda ravno zavolj slane.

Če pa je taka: kaj nimamo družega sadú, ki bi namestoval ajdo? Kaj mora ravno ajda biti? Kaj nam niso skušnje še nič družega pokazale, česar naši stari očetje še niso vedili, kar pa mi, sto in sto let za njimi, vémo?

Menim da! In če ne poslušamo skušinj, gotovih skušinj, poterjemo le stari pregovor, da „navada je železna srajca“.

Že večkrat smo priporočevali turšico, in v ti poslednji nesreči se je moramo spet prav prav živo spomniti!

Ne, da bi se ajde popolnoma znebili, ne, da bi jo popolnoma opustili! Al manj je sejmo, da bo škoda manjša, ako nas slana zadene. Namesti nje pa se lotimo bolj turšice. Saj četertinko prostora odločimo za prvo poskušnjo turšici — več ji ga prepustiti, nas bo že potem sama skušnja učila.

Turšica nam dá naj tečnišo moko, in čez turšično slamo je ni klaje za živino; pri turšici je vse dobro, še osmukani sterži. Ona raste povsod, v teški in pščeni zemlji, če se ji le do-

bro gnoji; slane v jeseni se ne boji! Med turšico se dá še drug sad saditi, in ker se okopuje, se sčistijo njive po nji, in odverne se plevel.

Kakor koli tedaj to reč obračamo, na vsaki strani se nam kaže očiten dobiček.

„Pa če bomo turšico sadili, ne bomo pridelali družega žita, ki ga pridelamo pred ajdo“ — mi bo rekel kdo. To je res. Al tega vprašamo: je li on že prerajtal, kaj več verže: en pridelk žita in en pridelk ajde, ali pa sam pridelk turšice? Če mimore skazati, da una dva pridelka — postavim v 5 letih, ker od enega samega leta ne velja rajtinga v poljskih pridelkih — več zneseta kakor edini turšični pridelk, potem bom odstopil od svojega priporočila in bom rekel: „priatelj, ti imaš prav!“ Ker pa mi tega skazati ne bo mogel, moram še enkrat in desetkrat reči: da ne dela prav, kdor od svojega polja živeti mora, ako se zanaša le na ajdo.

Še eno. Včasih je krajnska dežela skupila veliko iz medú, ki je šel v ptuje dežele. Prašajte: kako je sedaj z medeno kupčijo v tiste kraje, kar je sirup, ki je veliko boljši kup, zlo zlo spodrnil med.

Prevdarite tedaj, ljubi moji, vse to dobro sami! Ne verjemite le mojim besedam, ampak svoji rajtingi, pa rajtingi natanjčni, ki vse šteje: seme, delo in pridelk, pridelk v zernju in pridelk na slami, in vrednost vsake slame.

V poterjenje mojih besed vam povém še, kaj je pred nekimi dnevi eden prvih možakov v kmetijstvu — slavnoznani Pabst — ki je našo deželo obiskal in toliko ajde vidil, z malo besedami rekel: „Krajnci so pridni, le preveč so še ajdje!“

Prihodnjo spomlad se bo semenske turšice po kar naj bolj moč nizki ceni na vertu kmetijske družbe na Poljanah v Ljubljani dobivalo.

Terpinc,

predsednik krajnske kmetijske družbe.

Tiči in kmetijstvo.

Gospod Čudi je unidan v zboru švajcarske kmetijske družbe v Melonenhof-u poleg St. Gallna razlagal veliko dobroto tičev za kmetijstvo. Skušeni mož je resnico tako jasno razkladal, da več časopisov je berž ponatisnilo njegovo govorjenje, in da tudi mi mislimo svojim bravcem vstreči, če jim naznačimo, kar je govoril.

Brez tičev — pravi slavni mož — bi ne bilo ne srečnega poljodelstva, ne vertnarstva, ne gojzdarstva. Tiči opravljajo delo, ki bi ga na milione človeških rok tako popolnoma ne opravilo kakor oni. Posebno očitno vidimo to v gojzdi, kadar drevje pokončujejo mergolinci, červi in kebrji. Koliko komisij se je že sklicalo ob taci uimah, koliko se je govorilo in prevdarjalo, kaj vse počelo! — po sto in sto delavcev so poslali

nad tega sovražnika, grabne so kopali, prešiče v gojzd gnali, da bi požerli merčese — in koliko so opravili? Celó malo ali pa nič. Mala množica tičev pa opravi vse to! Res je, da mi ne moremo braniti Lahom (če vlade tega ne prevzamemo *), da bi jenjali z nepopisljivo silo vse tiče loviti in z neizrečeno požrešnostjo jih pokončavati, ki v jeseni naše merzlejše kraje zapustivši potujejo v tople laške, kjer pa jih gotova smert čaka. To pa zamoremo, da saj pri nas doma ne preganjamo teh, ki nam jih pošlje previdnost božja, ampak da jih vabimo na svoje polje, verte in v gojzde, in jih gostoljubno obderžimo pri sebi. Vsak umen gospodar bi imel za to skrbeti, da tako koristna živalica pri njem gostje dobí. Nikar naj ne poseka vsakega votlega drevesa, ker v tacih luknjah mnogo-teri tiči radi gnjezda delajo, marveč naj iz takih lukinj še iztrebi plesnivo sodergo in listje, in če je luknja navpik, da va-njo dežuje, naj napravi strešico nad njo, da dobrotljivi tički ondi zavetje imajo, — v malo urah mu bojo stoterno povernili, kar jim je dobrega storil. Za škorce (Staar) naj se po drevji postavi veliko tacih tružic **), v kterih radi gnjezda napravljajo, in čuje naj se, da se mladički ne pograbiyo. Pa tudi za druge male tičke naj se napravijo iz votlih debel ali iz starih desk po drevesih gnjezdica, v ktere in iz kterih starke, kakor čbele v panj, letati zamorejo; taki tičnjaki, z vhodom proti solnčnemu izhodu obernjeni, pa se smejo le za škorca višje na drevesa djati, za druge tiče pa ne čez 10 do 20 čevljev od tal, in tudi na tako drevje ne, ki se pozno ozelení ali preveč na samem stoji. Tružice (tičjaki) in luknje, pri kterih starke noter in vùn letajo, zamorejo biti večje ali manjše. Senice imajo naj raji take tružice, ki so odznatraj 7 pavcov dolge in 3 pavce široke, za druge tiče znajo večje biti. Če so iz dilic narejene tružice odzunaj črnkasto-sive, ali z mahom prevlečene, so jim še ljubši.

Noben kapital se tako hitro ne izplača kakor ti stroški, s kterimi si gospodar koristne tiče špoga. (Konec sledi.)

Slovstvine reči.

Še nekaj od doveršivnih glagolov.

(Konec.)

Kar nam pa gosp. C—e pravijo, da doveršivni gl. prav za prav zato ne morejo v naznanivnem nakl. sed. časa stati, ker priložaj sed. časa ni v navadi, bi pa z njihovimi besedami mi tudi lahko dokazali, da tudi v velivnem pa v nedoločivnem načinu ne morejo stati. Zakaj, ko bi to res bilo, da se ne more reči „povabim“, ker se ne more reči „sem povabijoč“, bi se tudi ne smelo reči „povabi“, povabiti“, pa tudi „sem povabil, bom povabil“ ne, ker bi se tudi ne moglo reči: „bodi povabijoč, povabijoč biti, sem bil povabijoč, bom povabijoč“ itd., potlej bi bili pa ob vse doveršivne glagole!

Zastran priložaja bodi si doveršivnih ali nedoveršivnih glag. je težko kaj govoriti, ker se v priprostem govorjenji priložaj sam na sebi skorej nikoli ne

rabi, sicer pa le za prilog, n. pr. „tekoča voda“, „boječ človek“; v tem stanu pa osebam terpeče djanje, rečem pa stanovitno lastnost pripisujejo, kar se pa z doveršivnimi glagoli v sed. času ne more stvoriti, ker imajo le hipni ne pa terpežni pomen; zato tudi priložajev za priloge niemo v stanu porabiti.

Ne smé se pa terditi, da niemo nikoli v stanu nazn. nakl. sed. časa doveršivnih glagolov sploh v pravem pomenu rabiti; lahko se reče enkrat: „dam, pošljem, udarim“ itd., toda le samo v ravno tistem hipu, ko damo, pošljemo, udarimo itd. *) (t. j. to djanje doveršimo), in v tistem hipu bi tudi lahko doveršivni priložaj rabili (primeri: „rekoč“ in pa staroslovenščino); koj po tem in pa za naprej se mora pa že reči „sem dal, poslal, udaril“ itd., torej tudi pretekli priložaj, kar je tudi res navadno; priče so nam: vela cvetica, stekel pès, preperélo platno itd. — Vprašati se pa pri doveršivnih gl. sed. časa nikoli ne more tako, da bi bilo mogoče zopet s sed. časom dov. glag. odgovoriti, saj ni mogoče v enem hipu doveršenega djanja vgladati, vprašati in še odgovor dobiti **); „ako bi pa to mogoče bilo, bi se pa lahko vprašalo „kaj storiš?“ namesto „kaj si storil?“ Čudno je pa le to, da eni hočejo, da bi se jim móglo z doveršivnim gl. v sed. času odgovoriti, na vprašanje: kaj delaš? Sami vprašajo po nedoveršivnem gl., pa se čudijo, ko se jim z nedoveršivnim odgovorí!!

Greški jezik je našemu v tem podoben, da z aoristom tudi doveršeno djanje od nedoveršenega loči; toda aorist je v naznanivnem naklonu pretekli čas, torej v tem naklonu loči le preteklo doveršeno djanje od pret. nedoveršenega; drugi nakloni aorista so pa v rabi in pomenu našim doveršivnim gl. večidel enaki. V naznanivnem naklonu sed. časa imajo pa greški glagoli zmirej le nedoveršivno obliko (podobo), in kar je nar bolj čudno, še v pripovedovavnem sedanjiku (praes. histor.) Greki (od Latincev pa Nemcev se to že tako vé) le nedoločivne oblike rabijo. Toda mi le toliko moremo vediti, da je oblika teh glagolov nedoveršivna, za pomen pa ne vémo. Skorej je gotovo, da so jim Greki dva pomena podkladali, pa vender mi za terdno niemo v stanu vediti, ker le glagole vidimo, greških misel pa pregledati ne moremo, kakošne da so bile. Sami po slovensko mislimo, zato jih tudi, kakor nemške pa latinske, po svojem predstavljamo; včasih z nedoveršivnimi včasih pa z doveršivnimi glagoli, kakor pomen zahteva. Kdor se pa tanko po njih obliki ravna, jih pa zmirej z nedoveršivnimi glagoli predstavlja. Kaj pa, ko bi bilo to nektore ***) predstavljavce greškega sv. pisma in pa nektore slovanske narode zapeljalo, da so se malo prehudo nedoveršivnih glagolov poprijeli? — Vendar Bog obvari, da bi jez koga dolžil — vsak narod za-se — jez le naše zagovarjam, ptujega ne grajam; morebiti da imajo uni tudi prav. Veliko je vej na enem deblu, vse so si podobne, pa vender je zopet vsaka po svojem izraščena: tako so si tudi naši jeziki med seboj podobni, vender pa zopet različni in po svojem zložení. V tem ravno obstoji narodnost slehernega jezika.

Nikar torej ne bodimo prehitro pripravljeni vse svoje, če se z drugim ne vjema, zavreči; včasih je mo-

*) Kdor hoče skusiti, bo vidil, da se posebno, kar besedico „dam“ zadene, lahko reče „dam“ v tistem hipu, ko se „dá“; ta besedica je tako kratka, da se skorej hipu prileže; druge so pa že prevelike, da bi se dale na tanko v tistem hipu zgovoriti.

**) Glagolske oblike skorej vsih jezikov nam pa kažejo, da za doveršivne gl. manj časa potrebujemo, da jih izrečemo, kakor pa za nedoveršivne — p. dam, dajem, naznanim, naznanujem; ponebam, posui; io donava, donai itd.

***) Le „nektore“, pravim, ne „vse“. Saj v Ostromirovem evangelii stoji v našem pomenu: Math. 10. 2. „jaz pošljú vik“ itd. Luk. 23. 46. „Oče, v rúce tvoje predajú duh moj“.

*) Ko je nedavnej sl. deželno poglavarstvo vprašalo kmetijsko družbo za njeno mnenje: kaj bi bilo storiti zoper vedno huje množenje škodljivih mergolincov? je med drugim ona tudi nasvetovala, naj bi se na Laškem prepovedalo presilno pokončevanje koristnih tičev. Ravno to je nasvetovala tudi koroška kmetijska družba. Sl. deželno poglavarstvo je odgovorilo naši družbi, da se bo o ti zadevi obernilo na vis. ministerstvo.

**) Na Nemškem so tù in tam za škorce take tružice zapovedane od gosposke, ker čez škorca ga ni dobrotnika. Vred.

NOVICA

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII. V Ljubljani v sredo 27. septembra 1854. **List 77.**

Tiči in kmetijstvo.

(Konec.)

Gosp. Čudi je potem veliko izgledov navedil, iz katerih je očitno, kako veliki dobrotniki so tiči vsemu rastlinju. V pomarančnici nekega verta so bile tri velike vertnice (gartrože), na katerih je vse polno mergolelo uši — naj manj 2000 jih je vertnar naštel. Jih pokončati izpusté plavo senico — v malo urah je pozobala vse do čistega. Drugikrat so tašico izpustili po hiši, in v eni uri je polovila 900 muh. Dve lastovci ste en večer v pol uri pokončale neštivilno trumo komarjev.

Za sadno drevje in za gojzde so senice neprecenljive, ker posebno jajčica škodljivega borovega metulja pokončajo, kosmatih gosenc pa ne morejo vžugati. Ona tega metulja leže, včasih po dvakrat eno poletje, po 600 do 800 jajc, in ena sama senica s svojimi mladimi jih povzije več tavžent na dan. S senicami vred preiskujejo rumeni sternadi (Goldammer) prav pridno pozimi in poleti drevesa in iz njih razpok in lukinj zobljejo gosenco zalego.

Tudi vrabce šteje Čudi v versto koristnih tičev, in je skazal, da on in ona vsaki teden, kadar mlade imate, okoli 2000 gosenc prineseta; — taka pridnost in taka korist pač zasluži — pravi — da jim privošimo kako pest češinj ali kako periša žita!

Tudi sôve so koristne, ker zvečer in zjutraj sila veliko gojzdnih gosenc polové. Nekatere sôve grejo tudi nad hrošče (kebre), kakor škorci, kavke vrane, srake, šoge itd. Ali je tedaj kaj bolj neumnega kakor to, da nekteri si še to v posebno čast štejejo, če vstreljeno sovo z razpetimi perutami pribijejo na hlevne vrata!

Skor vsi mali tiči, ki pojó, živé večidel ali pa samo skoz celo leto od gosenc, červov, polžev, pajkov in drugega merčesa in pokončujejo na milione in milione gosencnih jajc, gosenc, mergoljincov, muh, komarjev, kebrov, mravelj, listnih uši, červov, mramorjev itd., in to po čudovitem redu tako, da eni bolj ene, drugi druge plemena zalezujejo. Kdor tedaj — sklene Čudi — lovi in pokončuje škorce, penice, sternade, pastaričice (pliske), tašice, senice, žolne, plezovce, lastovce, detele (legáte) mravljinarje, škerjance, šinkovce, kukovice, vrabce, vrane, srake, šoge, je sovražnik kmetijstva, ker mu naj bolje pomočnike pokončuje, ki zatirujejo rastlinju škodljivo žival.

Gospodarske skušnje.

Naj boljši čas za sevo travnih semen.

Mesca augusta (velicega serpana) in pa mesca septembra (kimovca) — pravi neki imeniten kmetovavec — je naj pripraviš čas za sevo travnih

semen; še bolje pa jih je mesca augusta sejati kakor mesca septembra. To priporočilo pa poterjuje s sledečimi skušnjami: 1) ker po sevi v jeseni se nimamo več tolikšne suše bati kakor spomladi, se trava še pred zimo lepši in močnejši ukorenini; 2) v jeseni obsejane senožeti rodé veliko več semena in tako seme bolj gotovo kalí.

Korist zgodnega krompirja.

Kmetom, posebno blizo mest, posebno dobro kaže zgodni krompir saditi, ker 1) se dražji prodaja kot navadni pozni, 2) gospodar ravno pred žetvijo ozimine že nekaj skupi iz njega, 3) je manj gnjilobi podveržen, 4) se da na tistem polji še en sad pridelati.

Ribja jeterna mast za spitanje živine.

Angleški živinorejci z velikim pridom prešiče, ovce in vole pitajo z ribjo jeterno mastjo (Leberthran). Prešičem je dajejo, se vé da zraven navadne piče po 4 lote na dan, in jih odebelé silo hitro. Čez 4 lote se je pa ne smé dajati na dan, sicer zgubi meso dober okus in špeh postane žarkov.

Žagance zoper krompirjevo bolezen.

Na neko mesto, kjer so več let žagovino spravljali na nekem vertu, se je primerilo, da so krompir sadili. Kjer so žagance ležale, je ostalo krompirjevo perje čisto zdravo in lepo zeleno, krog in krog pa je strohnelo; tudi krompir je bil na onem mestu zdrav, povsod drugod v ti okolici je bil bolán.

Guta perča za drevesno mazilo.

Od velike koristi tistega sterjenega soka, ki se guta perča (Gutta percha) imenuje, so „Novice“ že veliko povedale. Zdej smo zvedili iz „Woch. d. steierm. L.“, da je tudi za ovéze drevesnih ran kaj dobra. 2 lota gute perče (ktera ni draga) naj se z 1 funtom gostega terpentina v železni ponvi polagoma stopi in potem v kroglice (kuglice) zvalja za rabo, kadar se potrebuje. Če je treba vreze ali druge drevesne rane ovézati, se kroglica z mokrimi prstmi enmalo gnjete in v tanko kožico razvleče, kakor je ravno treba.

Kako dolgo se seme zelenjadi dobro ohrani.

Oljnate semena obderzé kaljivost naj dalje, — tako kapusovo in repno po 6 let. Za tem pride redkvino seme. Bob in grah tudi sterpi 4 do 6 let, ravno tako tudi seme kumar in din, in še rodovitniši so starejša semena kakor od mladega. Bučno seme pa zgubi poprej kaljivost. Semena vsih salat, pese in korenja kalé do 4. leta. Veči del dišečih kuhinskih zeliš obderží kaljivost le do 3. leta.

Zdravilo, če goveda napenja.

Zdravilo, ki je dober kup in se dá v dobro zamašeni steklenici veliko let shraniti, je salmiakovec (Salmiakgeist), ki se v apoteki dobiva. Kadar govejo živino napenja, se vzame en maslic vode